

Maatschappelijk debat is noodzaak

Sprake is van een sluipend proces, een veenbrand

Door de sterk gedaalde inkomsten van gemeenten en het Rijk moeten gemeenten in de komende jaren sterk in hun uitgaven snijden. De voorgenomen drie decentralisaties (jeugdzorg, Wmo en arbeidsmarkt), die met minder geld moeten worden uitgevoerd, dwingt gemeenten en semipublieke organisaties anders te gaan werken. De burger zal voor publieke voorzieningen meer moeten gaan betalen of deze publieke voorzieningen in het vervolg zelf moeten gaan regelen. Volgens Imrat Verhoeven, van huis uit socioloog, was ruim negen jaar werkzaam bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) en universitair docent Bestuur en Beleid aan de afdeling politicologie van de Universiteit van Amsterdam. Hij doet onderzoek naar de activerende verzorgingsstaat, naar beleidsconflicten tussen burgers en overheid en naar de rol van emoties in politiek en beleid.

Door Dave van Ooijen

Imrat Verhoeven heeft naast een hele serie artikelen een drietal interessante boeken op zijn naam staan. In 2009 *'Burgers tegen beleid. Een analyse van dynamiek in politieke betrokkenheid'* dat tevens zijn academisch proefschrift was ter verkrijging van de graad van doctor aan de Universiteit van Amsterdam. En zijn in 2010, samen met Marcel Ham uitgegeven boek *'Brave burgers gezocht. De grenzen van de activerende overheid'*. In zijn proefschrift worden door Verhoeven de achtergronden onderzocht van burgers die zich tegen beleid keren. Als casus onderzocht hij het proces van gemeentelijke herindeling van de gemeente Den Haag in de periode 1997-2001. Het onderzoek biedt nieuwe inzichten in de rol die collectieve politieke actoren met betekenisgeving en mobilisatie spelen in het politieke gedrag van burgers die tegen beleid in gaan. In het boek *'Brave burgers gezocht'* gaat Verhoeven met anderen op zoek naar het verschijnsel waarbij de overheid op zoek is naar brave burgers om vrijwilligerswerk te doen, mantelzorg te bieden, actief te worden in de wijk. Worden brave burgers voor het karretje van de overheid gespannen, gaan burgers in tegen het beleid of hebben zij ook nog wat te zeggen. De publicatie gaat ook in op wat de burgers zelf vinden van de door de overheid bedachte nieuwe rol. En medio 2013 verscheen de bundel *'De affectieve burger'* die hij samen met Loes Verplancke en Thomas Kampen samenstelde. Ik praat naar aanleiding van dit laatste boek met hem op zijn werkkamer bij de afdeling Politicologie aan de Oudemanhuispoort van de Universiteit van Amsterdam.

Sinds het verschijnen van je proefschrift is er het nodige veranderd. Er is niet alleen sprake van burgers tegen beleid, maar ook van burgers die zelf beleid maken.

'Beide vormen van beleid kan je ook naast elkaar zien. Ik denk dat de overheid heel weinig oog heeft voor de energie bij de mensen die tegen het beleid in gaan. Wat je daar mee kunt. Want dat is heel ander verhaal. Want daar zit nog heel veel muziek in voor de overheid. Als je het maar niet meteen afschrijft als NIMBY-burgers. Dat kan wel het geval zijn, maar dat hoeft het niet te zijn. Dat is een heel ander verhaal dan de zgn. doe-democratie. Waar de laatste jaren binnen de overheid een herontdekking heeft plaatsgevonden. Het aloude particulier initiatief zien we nu in wat modernere jasjes optreden. Dat is door Van de Wijdeven en Hendriks de doe-democratie genoemd. Maar dat sluit natuurlijk naadloos aan bij dingen die de laatste jaren door Jornt van Zuylen, André Meiresonne en Jürgen van der Heijden zijn opgeschreven. Wat zij dan burgerinitiatieven noemen. Ik noem het wat vaker bewonersinitiatieven omdat je anders een verwarring hebt met formele burgerinitiatieven. Dit zijn dan informele burgerinitiatieven. Je gaat geen handtekening ophalen om iets op de agenda van de overheid te zetten. Het zijn echter geen gescheiden werelden. Want ik denk dat veel van wat burgers tegen beleid doen, dat je dat ook burgerinitiatieven kan noemen. Alleen het is van het minder welkome soort als je het vanuit de overheid beschouwd. Helaas, want ik denk dat er heel wat mee te doen is op het moment dat je die energie productief weet te maken. Maar dat kost tijd en inspanning

van overheden en het vergt ook mediationcapaciteiten en dergelijke. En die zijn er gewoon niet. Dat gaat de komende tijd overigens wel meer aandacht krijgen.'

De overheid die niet meer van bovenaf bepaald maar die in de samenleving bemiddeld?

'Klopt. Zo is het ministerie van BZK er mee bezig geweest. Die hebben bij voorbeeld in 2012 de publicatie *'Publieke beleidsbemiddeling'* laten schrijven door onder andere David Laws, Henk Wagenaar en nog een aantal schrijvers. Juist op dat vlak is de komend jaren nog heel veel winst te behalen omdat we nog niet begrijpen hoe dit soort beleidsconflicten tussen burgers en overheid zich ontwikkelen. En wat je daaraan zou kunnen doen. Daar zit eigenlijk heel veel potentieel. Daarnaast zie je dat de overheid heel erg veel initiatieven van bewoners herontdekt heeft en daarin een tweesporenbeleid voert. Enerzijds dat meer laissez-faire achtige beleid dat je bij BZK vandaag ziet komen. Bewoners nemen initiatief, die moeten gefaciliteerd worden (meer het klassieke idee dat je aantreft in het werk van Alexis de Tocqueville en dergelijke. De grassroots, daar komt het initiatief vandaan. En dan is de vraag hoe je daar als overheid mee om gaat. Hoe participeer je daar als overheid in. Maar anderzijds is er het tweede spoor dat we de afgelopen jaren hebben gezien rond bewonersinitiatieven, en dat is het meer stimulerende beleid. En daar wordt wel met een zak geld gerinkeld. Dat zie je bij voorbeeld in de Vogelaarwijken waar in de afgelopen jaren, eerst door het ministerie van WWI miljoenen zijn geïnvesteerd in de wijken. Een flink deel van dat geld ging ook naar het opwekken en aanjagen van bewonersinitiatieven. En daar hebben Evelien Tonkens en ik veel onderzoek naar gedaan. En dat is een ander spoor van beleid dat iets anders vergt van de overheid. Want dan ben je helemaal niet als overheid aan het participeren. Dat hangt er meer tussenin. Je bent het aan het opwekken en tegelijkertijd moet je opletten dat je het niet helemaal gaat overnemen en verstikken. Dus dat is veel meer (?) die veel minder vrijblijvend is dan dat je op een moment zegt 'nou er is initiatief en wij gaan kijken hoe we dat kunnen faciliteren'. Hoewel ook daar soms ook al de neiging aanwezig is, vooral in de politiek, om dan te bedenken 'Is dit initiatief nu wel een initiatief waarvan wij vinden dat dit past in de gemeenschap hier'. En dan gaat men het soms helemaal inkaderen.'

Kunnen we die twee sporen nog wat scherper neerzetten? Wat is het verschil tussen het ene en andere spoor precies?

'In het boek *'Burgers maken hun buurt'* dat begin 2013 door Platform31 is uitgegeven, hebben we het over initiatieven in het rode, het blauwe en het witte spoor. Rood is 'wij als overheid jagen initiatief aan en steken daar geld in. En wij gaan professionals betalen, welzijnsorganisaties of wij zetten zelf mensen in de buurt neer en die gaan zorgen dat er initiatief komt. Dat willen we graag, want het is een achterstandswijk en dat is hier nodig. Vanuit het idee dat daar te weinig sociaal kapitaal is en er allerlei andere problemen zijn. Dat is rood, het stimuleren van beleid. Dan hebben we blauw. Dat zijn projecten waarbij het initiatief uit de samenleving komt. Hoe gaan wij daar als overheid nu in participeren? Of hoe faciliteren wij dat? Dat is daar de belangrijke vraag. En wat is dan faciliteren? Dat kan van alles inhouden. Van kennis bieden tot een beetje geld tot het wegnemen van barrières, bureaucratie, arbo of andere dingen die in de weg zitten, fysieke ruimte bieden of andere concrete faciliteiten. En dan heb je ook nog wit. En dat is wat we waarnemen, maar nog niet in veel praktijken nog, en dat is co-productie van initiatief. En daar zie je als het ware of bewoners die met iets beginnen en daarmee naar de overheid komen en dan met de overheid verder willen ontwikkelen of overheden die met iets komen en merken dat daar heel veel interesse voor is vanuit bewoners en dan samen met die bewoners op gaan pakken.'

Kan je een voorbeeld noemen?

'Een voorbeeld die wij in de studie veel gebruiken is het stadslab in Leiden. En met name daarbinnen de projectgroep Singelpark. Dat zijn bewoners die bedacht hebben dat ze in Leiden 6,3 kilometer prachtige singels hebben en die tot een stadspark aaneen willen rijgen. Losse stukken kunnen nu wel

bewandeld worden, maar je kan het geheel nu niet in een keer belopen. Het is geen geheel. Nu was een oud plan van de gemeente, maar nu heeft een bewoner het opgepakt om te gaan realiseren. Hij heeft het herontdekt en helemaal doorontwikkeld met andere bewoners samen en zijn er daarna weer mee naar de gemeente gegaan. En nu is er een samenwerking ontstaan. De gemeente heeft er nu al meer dan € 10 miljoen inzitten. Het gaat dus echt om geld. Daar moeten nu ook maatschappelijke partners bij gevonden worden. Er is inmiddels een Vriendenvereniging van het Singelpark opgericht met meer dan tweehonderd bewoners en wachtlijsten van mensen die erin willen. Er is een grote prijsvraag geweest rond het masterontwerp voor dat het hele park. Zodat er toch iets van een herkenbare identiteit komt. Ze hebben met zeer prestigieuze bureaus gewerkt. Twee bureaus gaan nu dat masterplan verder uitwerken. En dat wordt dan betaald door de gemeente. En zo ontwikkeld dat project langzaam verder. Een enorm initiatief. Dat is typisch co-productie. Daarnaast heb je allerlei ontwikkelingen met gemeenten die onder bezuinigingsdruk en onder druk van decentralisatieprocessen ook nog meer gaan nadenken over hoe bewoners meer een rol kunnen spelen. Bijvoorbeeld in het verzorgen van zieke ouderen. Vanuit de Wmo speelt dat heel erg op dit moment. Gemeenten hebben een compensatieplicht in de Wmo. Dus die moeten zorgen dat ouderen en kwetsbare mensen, dus dat kunnen ook zieken of verstandelijk gehandicapte mensen zijn, dat die voldoende begeleiding krijgen. Dus het gaat iet om de professionele zorg door zorginstanties, maar wel om alle zorg daar omheen dat de mensen nodig hebben. Dat moet de gemeente organiseren. En of de gemeente het nu zelf doen, professionals inhuren of het aan vrijwilligers overlaten, dat is aan hun. Je ziet dus dat lokale overheden doordat er nu nog veel meer taken vanuit de AWBZ naar de Wmo gaan, dat ze dus aan zien komen dat ze een veel groter beroep moeten doen op burgers om heel veel van die ondersteuning georganiseerd te krijgen omdat ze het geld niet meer hebben om het zelf allemaal te gaan betalen. Dus dat is een trend die aan het versterken is en de komende jaren alleen maar sterker zal worden en waarbij een beroep wordt gedaan op ons om op vrijwillige basis lichte vorm van zorg te bieden aan ouderen, verstandelijk beperkten en andere mensen in de buurt. Dat kan worden opgepakt door zorginitiatieven, zoals we er nu in Amsterdam-Zuid een aantal kennen. In allerlei dorpen zien we nu ook dat allerlei dorpsverenigingen het beginnen op te pakken. Dus het kan in elkaar grijpen. Dat bewoners van onderop het initiatief nemen.'

Dus een vorm van blauw?

'Ja, maar je ziet ook overheden die bewoners heel uitdrukkelijk proberen te verleiden tot vrijwilligerswerk. Maar dan el in deze richting. Dus niet of je barman wil worden bij de hockeyclub. Maar vooral of je jezelf als vrijwilliger in wil zetten in allerlei pilotprojecten waarbij de vraag naar hulp en het aanbod van hulp bij elkaar wordt gebracht. In Rotterdam heb ik bij voorbeeld onderzoek gedaan naar de buurtbuddy. Dat is een systeem waarbij met name jongeren zich inzetten voor ouderen in de buurt. Daar zitten mensen bij uit de Bijstand die verplicht worden vrijwilligerswerk te doen, dat is in Rotterdam in de volle breedte gaande. Iedereen in de Bijstand wordt geactiveerd. 'Full engagement' noemen ze dat daar. Maar er zitten ook werkende moeders tussen en mensen uit alle etnische groepen die dat oppakken.'

En die passen dan in je definitie van rood? Of net weer niet?

'Dat is lastig te zeggen bij dat soort projecten. Daar zit overheidssteun achter. Die worden wel aangejaagd door de overheid. De Buurtbuddy wordt bijvoorbeeld door een welzijnsinstelling c.q. non-profitinstelling opgezet, maar wel met subsidiering van de deelgemeente Rotterdam-Noord. Dus daar zit wel een aanjaag situatie achter. En het is niet zo maar initiatief dat zomaar van onderop ontstaat. Het lijkt dus op rood, maar veel gericht. Dus niet 'Hier is geld en ga maar leuke dingen voor de buurt doen', van huiswerkbegeleiding tot pleintje opknappen. Hier is sprake van een project waarbij mensen worden gevonden die duurzame relaties aangaan met anderen met op den duur het bereiken van een situatie waarbij de projecten overbodig zijn en de mensen uit zichzelf weer zich om de kwetsbaren in hun buurt zich bekommeren en wat aan gaan doen.'

Dus dat is meer oranje? Niet rood, maar een variant van rood?

‘Ja, of paars? Een kleur tussen rood en blauw. Een beetje gemengd. Een goed voorbeeld zijn de zorgcoöperaties in Noord-Brabant. De ouderen willen daar niet weg, ze hebben er hun hele leeftijd gewoond en organiseren zelf de ouderenzorg in hun dorp zodat de ouderen in hun dorp kunnen blijven en niet gedwongen worden te verhuizen naar een bejaardentehuis in een heel andere plaats dat ze eigenlijk niet kennen. In een dorp van 2.000 inwoners waar men elkaar allemaal kent en waar dan een bejaardentehuis wordt gesloten is men dan toch op zoek naar mogelijkheden om in hun dorp te blijven wonen. Deels door toch een vorm van verzelfstandigd wonen en ondersteuning te organiseren. En deels door voor 25 mensen die echt niets anders kunnen een soort van hofje te ontwikkelen. En wie is daar ingestapt, de dorpsvereniging. Het geld is dan wel nog niet rond, maar men is druk aan het praten met allerlei instanties om zoiets voor elkaar te krijgen. Dat vindt de overheid deels ook weer lastig trouwens. Want als die zorg opeens wegvalt, dan heb je geen garantie dat die zorg er is en blijft. Als die door bewoners wordt opgepakt is die garantie er niet. Justus Uitermark zegt dat ook. Die bewonersinitiatieven hebben een heel positief aspect, maar als de gemeenschap het niet meer op kan brengen of er mee stopt, dan zitten die ouderen er mee en moeten ze alsnog verkassen naar een grotere stad of naar een gemeente in de wijde omgeving.’

Daarmee raak je meteen het vraagstuk van de verzorgingsstaat aan. Het lijkt wel of niemand de term verzorgingsstaat in de mond durft te nemen en iedereen bedenkt nieuwe termen om aan te geven in wat voor soort samenleving we naar toe gaan. Waarborgstaat, respectstaat, participatiestaat. Niemand lijkt zich nog druk te maken dat er nog rechten zijn. Mark Rutte zegt dan wel dat de overheid niemand door het ijs laat zakken, maar niemand durft te term verzorgingsstaat nog te hanteren. Dus mocht het niet lukken het op een andere manier te doen, dat er dan nog wel rechten zijn waarop mensen zich kunnen beroepen.

‘In het boek *‘De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid’* gaan wij overigens wel op dat vraagstuk in. Dat is het resultaat van het door Nicis Institute gestarte Wmo-project. Het gaat daarbij volgens ons in essentie om een nieuwe publieke moraal. De kern van het verhaal is dat als je kijkt naar de Wmo en naar het hele domein van zorg en welzijn, dat een van de belangrijkste kerndomeinen van de verzorgingsstaat is, wat we daar aan ontwikkelingen zien de afgelopen jaren, dan zien we eigenlijk een trend waarbij de overheid steeds meer een soort van emotioneel beroep op burgers begint te doen om als het ware voor elkaar op te komen. Nou gaat dat beroep op verschillende manieren, dat is deels met een soort verplichtende taal, verantwoordelijkheidstaal zoals ik Evelien Tonkens en ik in het boek schrijven, maar die overheid is als het ware de vanzelfsprekendheid waarop je aanspraken maakt op rechten binnen de verzorgingsstaat en de collectieve regelingen die wij daar voor met elkaar hebben ontwikkeld in de afgelopen zestig jaar, het is niet zozeer dat die rechten verdwijnen, maar wel er veel meer nadruk komt op een publieke moraal waarin het weer vanzelfsprekend zou moeten worden wat betreft de overheid dat we weer op een natuurlijke wijze meer om elkaar geven en dingen voor elkaar doen. En dat we daar dus minder op de overheid leunen. De diagnose is al heel lang hetzelfde, namelijk sinds eind van de jaren zeventig, Van Doorn en Schuyt hebben toen geschreven over het beginnende verval van de verzorgingsstaat, de stagnerende verzorgingsstaat.’

De verzorgingsstaat die zich terugtrekt?

‘De diagnose dat mensen teveel aanspraak maakten op de collectieve voorzieningen die is vrij constant geweest. Dat zie je later ook terug in werk van anderen. Zoals bij Theodore Dalrymple en recentelijk bij Philip Blond, de ideoloog van het Engelse kabinet. Alleen de oplossing is tweeledig geweest. Een hele tijd was het kaasschaven op de collectieve voorzieningen. En dat gebeurt op sommige voorzieningen nog steeds. Zie de AOW waar de leeftijd omhoog gaat. Het is dus niet dat je het hele stelsel aan het omgooien bent, maar er verandert wel substantieel wat. De andere oplossing is geweest sinds een jaar of twintig is het aanjagen van actief burgerschap. Op alle mogelijke manie-

ren en binnen allerlei domeinen. Of het nu gaat om de integratie van migranten, om verhoging van de arbeidsparticipatie van vrouwen, het tegengaan van misbruik van sociale zekerheid door calculerende burgers of de Wmo die sinds een jaar of vijf als katalysator een aanzet heeft gegeven tot kanteling van de zorg (het individu staat centraal in zijn verantwoordelijkheid voor de zorg voor zichzelf), daaromheen is een schil van mantelzorg en naasten. Voldoet dat niet dan heb je misschien vrijwilligers die bereid zijn om voor anderen iets te doen. Velen verwachten dat dit de komende jaren een enorme groei zal doormaken. En dan pas heb je professionele zorg. Op dat domein zie je dat de overheid een nieuwe publieke moraal probeert te ontwikkelen waarin burgers het weer vanzelfsprekend zouden moeten gaan vinden, en ik zeg bewust weer omdat het voeger tijdens de verzuilde periode vanzelfsprekend was om dat te doen. Alleen hoe krijg je die nieuwe publieke moraal op gang in een geïndividualiseerde samenleving? Waarin velen best wel wat willen doen voor een ander, maar niet op een duurzame manier. Dus je wil zo af en toe wel voor iemand wat doen, maar je wil niet dat iemand je nummer heeft en je plat gaat bellen met verzoeken om boodschappen te gaan doen.'

Je wordt in dat geval een onbetaalde professional?

'Ja, zo zullen sommigen dat gaan zien. Daar hebben we toch professionals voor en daar betalen we toch belasting voor. Dat transformatieproces stellen we in ons boek aan de orde.'

De overheid verwacht dus een zekere moraliteit van de burger zonder de moraliteit in te vullen over wat die moraliteit dan precies inhoudt?

'Nou, dat ook weer niet. De overheid is bezig een nieuwe moraliteit aan het ontwikkelen en de burger daarvan te overtuigen dat er een nieuwe publieke moraal tot stand moet komen waarin je dus niet vanzelfsprekend op die rechten aanspraak maakt, maar waarin je veel meer gehoor geeft aan plichtbesef, aan gemeenschapsgevoel en aan gemeenschapszin. Dat heb je uitdrukkelijk bij de kabinetten Balkende gezien. En bij Rutte krijgt het z'n eigen invulling en wat minder communitaristisch of gemeenschap gerichte invulling, maar wel dat we toch zo min mogelijk misbruik maken van voorzieningen moeten maken. Daarbij wordt wel gehoopt dat mensen met initiatieven komen en van alles en nog wat oppakken. Maar nu vanuit iets meer een laissez-faire optiek, liberale optiek dan onder Balkenende. Onder Balkenende was veel meer ingevuld vanuit waarden en normen, plichtsbef, gemeenschap en bijdragen aan de gemeenschap. Dat is wat de goede burger deed.'

Bij Balkenende was de waarde meer ingevuld en vanuit de nieuwe, liberale opvatting is die wat vrijer, minder ingevuld en minder verplichtend met druk op het individu?

'Nou, migranten die hun eigen inburgeringscursus mogen betalen, dat is behoorlijk verplichtend. Dat doet een enorm beroep op eigen verantwoordelijkheid. Lokale overheden die nu omdat ze veel meer taken op hun bord krijgen. Veel van deze verzorgingstaak veranderingen is een heel decentraal proces. Veel hiervan gebeurt op het niveau van gemeenten op dit moment. Omdat die Wmo en straks meer taken bij gemeenten zijn neergelegd door de centrale overheid. Daarmee hebben ze niet een volledige beleidsautonomie. Want de overheid bemoeit zich er wel mee, die legt allerlei kaders neer. Maar vorige week kregen we iets waar Piet Hein Donner al voor gewaarschuwd heeft in het Jaarverslag 2012 van de Raad van State, namelijk dat er heel veel ongelijkheid kan gaan ontstaan tussen gemeenten in hoe zaken geregeld zijn. Dat is een van de vraagstukken die bij mij opkomt. Belangrijker is nog is bijvoorbeeld dat in dat zorgen een gender-component in zit. Want wie moet al die zorg opleveren straks? Nou, misschien toch wel meer vrouwen dan mannen. Daar is nog helemaal geen discussie over. Het feit dat de overheid nadrukkelijker naar burgers kijkt om allerlei zaken op te pakken, daar is geen publiek debat over. Daar hebben we geen democratisch debat met elkaar over. Dat zijn wel een aantal problematische kwesties die hier aan de orde zijn. Het is een sluipend proces, een veenbrand. Het is niet zo dat we de hele dag denken 'nu slaan de vlammen eruit', maar het is een veenbrand die de hele tijd maar doorgaat.'

Waar houdt die dan een keer op volgens jou? Je ziet druk vanuit de staat, het Rijk, die een bepaalde publieke moraal van eigen verantwoordelijkheid en eigen initiatief naar voren schuift. Maar Rutte zegt 'we laten niemand door het sociale vangnet vallen'. Wat is nog de definitie wat het vangnet is? Deze wordt namelijk niet gedefinieerd. Iedereen die er doorheen valt, valt er dooreen en wordt niet opgevangen.

'Waar zijn de mensen, de protestbewegingen pp straat tegen het sluiten van al die verzorgingste-huizen? Dat is ingezet door dit kabinet. Dat is een ontwikkeling waarbij je je echt af moet vragen of er zo dadelijk nog voldoende solidariteit in die samenleving aanwezig is om dit allemaal op te gaan vangen. Misschien in eerste instantie wel. Dat dorpsverenigingen zeggen 'we gaan er voor' en dat ze alternatieven op een kleinere schaal verzinnen, maar hoe zit het straks in de grot steden? Zijn er dan wijkverenigingen die zeggen 'wij gaan er voor'. Bijvoorbeeld in de Kolenkitbuurt, een enorm extreme probleebuurt in Amsterdam. Wij gaan zorgen dat de ouderen die hier wonen, dat er straks een oplossing voor is. Dat lijkt mij nogal wat. De vraag is dus inderdaad war het vangnet zo dadelijk op-houdt. En gek is dat er geen publiek debat over is.'

Nu heb je in Amsterdam-Zuid een mooi initiatief waarbij hoogopgeleiden ouderen, vermogend en die nog redelijke inkomens hebben, en eigen zorgcoöperatie oprichten. Dat zal in de Kolenkitbuurt niet zo snel gebeuren.

'Ja, klopt. En wie zorgt dat die gemeente die straks voor een flink deel de verantwoordelijkheid heeft omdat allemaal in goede banen te leiden, en die gemeenten worden met de decentralisaties ook nog eens gekort.'

Het kabinet neemt een hypotheek op de toekomst waarvan nog maar moet blijken of het echt gaat werken en de veenbrand niet een grote uitslaande brand wordt. Dat moeten we dan maar afwach-ten?

'Evelien Tonkens en Jan Willem Duyvendak hebben in de slotbeschouwing in het boek 'De affectieve burger' een aantal fictieve krantenkoppen geschreven in 2025. Een belangrijk probleem dat zij sig-naleren is dat je die grotere maatschappelijke ongelijkheid, zowel tussen seksen als tussen sociale klassen, zal kunnen krijgen. Dus de ouderen in Amsterdam-Zuid zullen zich goed kunnen bedruipen, maar de Kolenkitbuurt zal er een beetje bijhangen. En vrouwen die veel meer ingezet voelen of zich zullen inzetten dan mannen. Wat wel een discussie is.'

Dus je krijgt een verscherping van tegenstellingen. Het is niet zeker dat dit automatisch gebeurt, maar vanuit een zekere druk of geschiedenis waardoor vrouwen zich meer gaan inzetten of zich verplicht voelen?

'Tonkens en Duyvendak pleiten in hun slotbijdrage dan ook dat er een grote behoefte gaat ontstaan om daar een publiek debat over te gaan voeren. Dat wordt nu niet gevoerd. Er wordt nu gewoon gezegd 'Ja, we moeten bezuinigen hé'. En iedereen knikt dan 'ja'. We hebben het er nier over 'wat betekent dat dan voor bepaalde vormen van ouderenzorg dat we heel drastisch aan het afbouwen zijn. Wat el gewoon gebeurt en gaande is.'

Bij de zijn er misschien dan minder inkomsten. Maar dat is ook en kwestie van politiek, van keuzen, van beleid. Kijk je naar de vermogens van huishoudens dan zijn die nog nooit zo groot geweest. Kijk je naar vermogens bij bedrijven dan zijn de kasreserves nog nooit zo groot geweest als voor de crisis. Dus de verdeling van vermogens is heel ongelijk verdeeld. Kijk naar het convenant dat de filantropisch sector met het kabinet heeft gesloten. De vermogens zijn ook daar toegenomen. Het gaat dus ook om een herverdeling van beschikbare vermogens die er zijn.

'Dan zal je dus als overheid wat in het belastingstelsel moeten gaan doen.'

Mij verbaasd het dat dit niet wordt opgepakt. Willem Vermeend en Rick van der Ploeg hebben al in april 2012, voor de verkiezingen, nog een discussiebijdrage geleverd aan de discussie binnen de PvdA om tot een verschuiving te komen van de vermogensbelasting. Dat je veel meer nadruk zou moeten leggen op vermogensbelasting dan puur alleen op inkomstenbelasting.

'Ja, de vermogensbelasting is relatief laag en gunstig in Nederland. Maar momenteel worden mensen wel aan alle kante gepakt in hun portemonnee. Dus als je het er bovenop zou gaan doen, of fat nou zou helpen. En als je het drastisch zou verhogen, is dat natuurlijk wel heftig. Vooral voor tweeverdieners met kinderen. Want die kunnen de kinderopvang a niet meer betalen, want die zijn een deel van hu subsidie kwijt geraakt. Veel mensen staan met hun hypotheek onder water en zijn al een deel van hun vermogen kwijt.'

Dat is een andere discussie, nu weer even terug naar de verzorgingsstaat in 2023. Wat staat ons te wachten volgens Tonkens en Duyvendak?

'Enkele van die fictieve krantenkoppen die zij hebben bedacht zijn: 'Vrijwilligers kopschuw geworden', 'Aantal vrijwilligers dramatisch gedaald', 'Honderden mensen met een verstandelijke beperking misbruikt door vrijwilligers', 'Duizenden ouderen thuis opgesloten' of 'De arbeidsparticipatie van vrouwen sinds 2015 sterk afgenomen door grotere zorgplicht'.'

Vrij reëlistische krantenkoppen lijkt mij?

'Ja, dat zijn dus zaken waarover nagedacht zal moeten gaan worden. Hoerveel rek zit er eigenlijk in bij vrijwilligers in de komende jaren. En reken je niet te rijk daarbij. Er lijkt wel allerlei potentieel te zijn. Kijk, gemeenten doen wel allerlei van dit soort O&S-achtig onderzoeken waarbij via een enquête mensen worden gevraagd 'Zou u eventueel bereid zijn om als vrijwilliger dit of dat te doen'. Nou, dan blijkt bijvoorbeeld dat in Zaanstad dat daar en potentieel zat van 13 procent van de populatie. Maar dat is dan wel een enquêtevraag. De methode waarmee dat soort vragen wordt gesteld hoeft echter niet meteen betrouwbaar te zijn, in de zin of mensen dat ook echt zouden gaan doen. Er is altijd een verschil tussen attitudes en gedrag. Dat is een bekend probleem bij enquêtevragen. Maar dan heb je toch gemeenten zoals Zaanstad waar ik onderzoek heb gedaan die dan wel eens gaan denken 'hoe zouden we dat potentieel kunnen gaan aanboren. Die hebben dan een project opgezet in een buurt, bij voorbeeld de BuurtHulpCentrale. Hartstikke succesvol, maar wel onder gepensioneerden. Die doen dat, die vinden dat leuk. En dan is het ook nog zo dat het zonder enige verplichting is opgezet. As je eenmaal bij de BuurtHulpCentrale als vrijwilligers bent aangemeld, dan wordt je af en toe gebeld met de vraag 'Bent u bereid bij mevrouw Janssen het kattenluikje te komen zagen'. 'Ja, daar ben ik dan wel toe bereid'. 'Maar zou dat dan op donderdag kunnen. Maar als u niet kunt op donderdag moet u dat vooral zeggen hoor, want het kan ook nog op dinsdagochtend.' 'En op het moment dat u een half jaar naar het buitenland gaat om te golfen, laat het dan even weten, want dan gaan wij u niet bellen.'

Het klinkt alsof de vrijwilligers in de watten wordt gelegd?

'Er wordt ingespeeld op het geïndividualiseerde Zwitserlevenachtige situaties waarin veel gepensioneerden op het moment inzitten. Overigens zonder daar een karikatuur van te maken. Maar mensen die tegenwoordig van alles en nog wat aan het doen zijn in hun leven. Vaak ook nog op de kleinkinderen passen omdat de ouders de kinderopvang niet kunnen betalen. En ga zo maar door. Kijk in dat soort mensen wordt als een citroen nog wat meer in geknepen door de overheid en die dit wel leuk vinden en daarop af komen en dat gaan doen. Maar heel erg vanuit een soort vrijheid, blijheid. Zo'n zelfde project heb je in Haarlem. En ook daar. Op beleidspapier wordt dan wel gesteld dat ze streven naar duurzame relaties, en dat mensen elkaar weer leren kennen, en dat wij op den

duur overbodig zijn. Maar in de praktijk wordt het georganiseerd op een zodanige manier dat je daar vrijblijvend even in betrokken kan zijn. Je kan je als vrijwilliger zo uit terugtrekken. Het voelt helemaal niet verplichtend aan. Dat snap ik wel. Het past helemaal bij de trend die je noemt. Het wordt ook wel genoemd 'De Nieuwe Vrijwilliger' of 'De Moderne Vrijwilliger'.'

En de moderne vrijwilligers is anders dan de vrijwilliger van vroeger?

'De nieuwe vrijwilliger wil kortstondig engagement wat aansluit bij de eigen levensfase en bij de eigen behoeften die mensen hebben. en ze willen er zelf ook wat uit kunnen halen. Dus het moet vrij ad hoc zijn. Het kan best zijn dat je een half jaar lang daar welk ingeschreven staat. En als ze je af en toe eens bellen dan doe k dat wel dat soort klusjes. Maar na een half jaar ben je het misschien zat en laat je je uitschrijven en ga je misschien een paar jaar helemaal niets doen. En na een tijdje gaat je geweten weer opspelen en dan ga je toch weer wat doen. Of je verveelt je rot en je wil wel eens wat anders doen dan als vrijwilliger. Nou, dan kan je buddy worden van iemand met HIV. En dat doe je weer een tijdje. Het enige project dat ik tijdens mijn onderzoek ben tegengekomen dat wat meer duurzaamheid is de BuurtBuddy in Rotterdam waar mensen 1:1 gekoppeld worden aan iemand. Maar ook daarbij, daar worden geen telefoonnummers gegeven. Er zijn allerlei beschermingsmaatregelen om te voorkomen dat die vrijwilligers in no time overbelast raken doordat de hulpbehoevende nog veel meer gaat vragen dat in eerste instantie de vraag was.'

Waar gaat het naar toe volgens jou?

'Waar lokale overheden zo dadelijk mee zitten is dat je nu mensen nog aardig kan uit nodigen. Maar daar zit geen verplichting achter. Maar als straks de overheid mensen echt in moet gaan boeken om dat je geen geld meer hebt om allerlei dingen tot stand te brengen en je op vrijwilligers moet gaan rekenen. Dus straks met die dorpsverenigingen die een zorgcoöperatie hebben opgezet om de ouderen daar te houden. Kijk, de overheid heeft liever dat die ouderen daar verdwijnen zodat die afhankelijkheidsrelatie niet ontstaat. Die hebben liever dat ze naar een grotere zorginstelling iets verder uit de buurt gaan en dat het daar dan wordt opgevangen. Daarom zijn ze niet zo blij met dat initiatief. Maar tegelijkertijd heb je straks wel in allerlei steden en dorpen dat je straks een indringen der beroep op mensen met gaat doen. En dan is het de vraag of mensen thuis gaan geven. Het SCP-rapport over eigen verantwoordelijkheid suggereert dat er meer eigen verantwoordelijkheid is in algemene zin. Maar als het heel concreet wordt en heel dicht bij komt, maar vooral als de overheid dat beroep op je doet, dan hebben de mensen er een pesthekel aan.'

Dus als het een sociale verplichting wordt, een verplichting van de staat? En die kans is niet uitgesloten gezien de beperkte budgetten? Maar nu heeft de Wmo en de WBB toch ook laten zien dat een gemeente dit soort taken decentraal veel goedkoper kan uitvoeren? Meer resultaat voor minder geld. Hebben we wel een probleem?

'Zo dadelijk is die rek er echt wel uit. Dan is alle efficiencywinst de te boeken zou zijn er al uitgehaald. En wat dan? Dan kan je niet zeggen dat de zorg nog goedkoper georganiseerd kan worden, of nog efficiënter of nog beter poolen of wat dan ook. Op een gegevens moment houdt het op, en dan? Dan moet je naar de bewoners gaan kijken. Maar hoe ga je dat dan als overheid verkopen?'

Dan ben je lokaal dus geen uitvoerder meer van rijksbeleid. Geen uitvoeringskantoor. Moet dan niet meer nadruk komen te liggen op gemeenschapsvorming op lokaal niveau. Dus versterking van gemeenschappen en gemeenschapszin? En dat je nu juist niet in moeten zetten op het aanspreken van burgers als individu? Met name in kleinere dorpen zijn daar hele hoopgevende voorbeelden van te zien. Het lokale politieke leven zou er onder invloed van dit soort ontwikkelingen wel eens ook heel anders uit kunnen gaan zien.

‘Dat zou kunnen, want zodra je een groter beroep gaat doen op bewoners, dan kan je ze vervolgens niet politieke zeggenschap onthouden. Dus die vraag naar politieke zeggenschap zal groter worden. We gaan niet alleen lekker fijn doen, de handen uit de mouwen steken, en niet praten. Men wil ook meer gaan praten, invloed eisen. Die gaan straks niet accepteren dat de gemeente straks zegt van ‘Ja, maar de zorg die u nu verleend hoer als dorpsvereniging die zal toch echt a deze, deze en deze regels en verplichtingen gaan voldoen. Mensen snappen wel dat ze aan een aantal regels moeten voldoen, arbo-richtlijnen en bepaalde kwaliteitsstandaarden, die er moeten zijn. Natuurlijk. Maar op het moment dat de lokale overheid of lokale politieke partijen zich er indringender mee wil gaan bemoeien, dan krijg je de poppen aan het dansen.’

Is daarmee dan iet meteen een bepaalde ontwikkeling geschetst. Nu heb je een Rijk, een staat, een overheid die generiek beleid definieert en waaraan iedereen moet voldoen, wat gemeenten als een soort uitvoeringskantoren vorm aan moeten geven. Op het moment dat je dat loslaat en je in een situatie komt waarin per geval en per gemeente het anders kan worden ingevuld, afhankelijk van de sociale, politieke en machtsverhoudingen, bewustzijn, dat we per gemeente verschillen hebben. Wat op zich niet slecht hoeft te zijn. Een discussie die men tot nu toe landelijk niet is aangegaan of heeft aan gedurfd, wat is acceptabel, wat is niet-acceptabel, allerlei moreel-ethische vragen, dat fat per gemeente zal verschillen. Elke gemeente krijgt een eigen stadstaatchtig karakter waarin per stad wordt bepaald wat solidariteit is?

‘Ik denk dat je dat wel meer gaat zien. Inderdaad. Daarnaast zijn er allerlei plekken waar die gemeenschappen er niet zijn. Waar het niet zo vanzelfsprekend is. Wat ga je daar doen? Dan is er geen mooie zak met Vogelaargelden waarmee je kan wapperen en kan aanjagen. Worden die aan hun lot overgelaten? Met de huidige coalitie hoef je dat niet te verwachten dat er extra geld voor ter beschikking wordt gesteld. En gaan burgers het dan ook zelf oppakken? Ik denk het niet. Gaan we dan naar situaties als momenteel in Engeland? Daar is de *Verelendung* in sommige gebieden enorm ver gevorderd en wordt het door mensen helemaal niet opgepakt. Sprake is van totale apathie.’

En die kans lopen we hier ook? We hebben straks te maken met rijke gemeenten en arme gemeenten. De gemeenten waar traditioneel veel miljonairs wonen die zal burgers en bedrijven wel door middel van crowdfunding wel kunnen bewegen extra bij te gaan dragen en zal er een zeker balans ontstaan ook bepaalde voorzieningen in stand te houden. Vergelijkbare buurten als de Kolenkit in Amsterdam, en in Rotterdam-Zuid, daar wordt het vele malen moeilijker. Die kunnen het wel vergeten, waar ligt de solidariteit dan nog? In welke mate voelt de gemeenschap in Rotterdam en Amsterdam zich nog verantwoordelijk voor wat er in dat soort buurten gebeurt?

‘De gemeenschap? De politiek met name ook. Want die moeten de keuze maken of ze geld in willen steken of niet. Het komt toch op het herverdelen van beschikbare middelen neer. We zullen tegen die tijd toch herverdelingsvormen moeten zien te vinden, maar dan op gemeentelijk niveau, om afwegingen te kunnen maken waardoor je toch wat voor de meest problematische buurt kan doen. Als je in een buurt niet kan rekenen op een bepaalde mate van sociaal kapitaal op grond waarvan mensen in staat zijn om zich makkelijk te organiseren en zaken voor elkaar te krijgen en mensen op te vangen. Het gaat straks niet meer over hoeveel criminaliteit er in een buurt is, hoewel dat altijd wel een aandachtspunt zal blijven, maar et gaat over ‘hoe doen we het net de ouderen in deze buurt’, en ‘kunnen die p deze manier überhaupt overleven in deze buurt’. Dat is een issue van een iets andere aard, ook al kan de criminaliteit in dat soort buurten enorm zijn. Misschien dat er in Marokkaanse en Turkse families nog we iets van opvang in eigen kring is, daar is het mogelijk wat meer vanzelfsprekend. Maar bij tal van anderen zal dat niet zo makkelijk het geval zijn. Er wonen zoveel nationaliteiten in al die buurten. Mensen kennen elkaar vaal helemaal niet. Het is heel anoniem in dat soort buurten. Dat is hypergeïndividualiseerde zou je kunnen zeggen. Er zijn dan misschien wel allerlei kleine gemeenschapjes, maar allemaal in kleine kring. Een soevereiniteit in eigen kring bijna. Nou, ga daar maar aanstaan. Daar kan je in mijn taxatie niet van verwachten dat daar in grote mate een vorm van actieve solidariteit met een ander zal zijn.’

Men zal zich veel meer opsluiten?

'Zou kunnen. Dat er veel meer segregatie ontstaat. Maar dan langs zorglijnen.'

Kan je zo zijn dat er zo dadelijk veel meer mensen uit regiogemeenten met een zorgbehoefte naar de grote stad trekken, zoals de centrumstad nu ook al een aantrekkingskracht heeft waarbij het een bepaald soort mensen van het platteland aantrekt? En dat bepaalde gemeenten er behoefte aan hebben om bepaalde groepen minder in de eigen stad te hebben dan andere groepen?

'Ik denk dat dit op sommige plekken al gaande is. Onlangs stond in NRC Handelsblad een artikel over zorg in dorpen waarin letterlijk werd gezegd 'In dit dorp kunnen wij gewoon geen zorg meer bieden voor ouderen'. Dus die ouderen moeten gewoon ergens anders naar toe. Die moeten het dorp uit. De politiek gaat er geen oplossing voor verzinnen in dat dorp. Daarom zie je die dorpsverenigingen opkomen omdat die het sociaal onacceptabel vinden. Maar als die dorpsvereniging er niet is, worden die ouderen eruit gedrukt. Dan heb je geen ouderen meer in de Kolenkitbuurt. Die worden gewoon naar andere buurt gedelegeerd. Dan gaan we misschien ouderenwijken krijgen waar bepaalde voorzieningen gepoold worden, want dan is het nog efficiënter. Maar hoe is het voor die ouderen straks? Die hebben ergens veertig jaar of langer gewoond. En die willen helemaal niet gedwongen naar een bepaalde plek, laat staan dat ze het mentaal kunnen opbrengen op bijvoorbeeld hun drieëntachtigste om nog een totaal nieuwe context te moeten verhuizen.'

Dat gaat toch niet gebeuren?

'Dat gaat dus wel gebeuren. Die druk is al aan het opkomen. Maar nu dan in krimpregio's, op het platteland. Maar het is niet ondenkbeeldig dat je dat straks in de grote stad ook gaat krijgen. Dat je hele stukken krijgt waarover wordt gezegd 'De ouderen stoppen we in West, want daar hebben we al tal van voorzieningen, dus dat gaan we daar lekker poolen'. Daar is in het begin misschien ook wel het nodige efficiencywinst te halen. Maar wat betekent dit sociaal gezien nu eigenlijk? En is het wel goed als je buurten hebt waar amper nog ouderen wonen? Nou, ik weet het nog helemaal niet of dat wel zo goed is voor een buurt, voor het sociaal weefsel. Misschien is het wel beter wanneer jongeren en ouderen met elkaar in contact kunnen zijn.'

Wat zijn nu de meest interessante projecten op het gebied van actief burgerschap en overheidsparticipatie? Voorbeelden die veel meer navolging zouden moeten hebben?

'Ik vind dat soort projecten als die je in Leiden ziet met het Stadslab interessant. Maar dat komt van bewoners vandaan. Dus dat kan navolging hebben, maar dat is dan afhankelijk van initiatief van bewoners. Het gaat er meer om dat als dat soort initiatieven ontstaan op zo'n grote schaal waaraan ook politiek ook veel mee gemoeid is dat het dan een heel interessante vraag is of de overheid open staat voor co-productie met dat soort initiatieven en dat ook echt op wil pakken. En in Leiden gebeurt dat wel, maar ook met heel veel gedoe. Het heeft veel voeten in de aarde. Want je komt dicht bij het primaat van de politiek.'

Het kan dan wel een interessant ruimtelijk project zijn, maar ook al wil je het realiseren er is vandaag de dag bij gemeenten weinig geld meer om dit soort projecten te realiseren.

'In dit geval heeft de gemeente Leiden er al meer dan 10 miljoen euro in geïnvesteerd in dit project. En daarnaast probeert de Vriendenvereniging van het Singelpark straks bij bedrijven en andere instanties en instellingen geld los te krijgen en wat meer met de exploitatie van het park te maken heeft. Dus misschien krijgt een lokale autodealer wel een bepaald hoekje in het park dat die sponsert. En andere bedrijven ook. Dat is niet ondenkbeeldig. Dus dat type van initiatieven daarvan is het wel interessant hoe gemeenten dat oppakken. Wat de komende tijd ook heel booming gaat worden

zijn projecten die overheden op gaat zetten om dus maar de behoefte aan hulp op het lokale niveau, op het buurniveau, te koppelen aan een aanbod van hulp op buurniveau. Er zit nu nog wel een beetje rek in. Zoals die BuurtBuddy-projecten, de BuurtHulpCentrale, BUUV in Haarlem en dat soort initiatieven. Landelijk heb je bijvoorbeeld de website WeHelpen.NL. Dus op allerlei plekken vindt dat nu navolging. Daar zit wel een trend in de komende tijd omdat de druk uit die Wmo natuurlijk groter wordt. Nogmaals de decentralisaties die gemeenten over zich heen gaan krijgen die er nu aankomen die liegen er echt niet om die gemeenten over zich heen gaan krijgen. Er wordt zoveel uit de AWBZ gehaald en naar de Wmo over gebracht. Dat is enorm.'

Maar het recht verdwijnt en er komt een voorziening voor in de plaats.

'Het recht verdwijnt niet echt. Want hoe je het wendt of keert gemeenten houden een compensatieplicht. Dus als mensen niet kunnen, dan moet de overheid de een of andere vorm van compensatie zien te vinden. Ja, waar gaat die dan worden gezocht? Toch vooral in middelen die niet-financieel zijn. In vrijwilligers, lokale organisaties die zaken op willen pakken of sociaal ondernemerschap. Dat kan je als overheid aanmoedigen. Daar zijn ook al allerlei experimenten mee gaande. De vraag is of je zoiets krijgt als je in Engeland hebt met 'a right to challenge'. Dus als wij in een bepaalde buurt wonen en wij vinden dat wij het beter kunnen doen dan een welzijnsinstelling een bepaalde functie in een buurt, zeg voor ouderen, dan kan je in Engeland met een plannetje komen en naar de overheid stappen. Wij willen kijken of we dit kunnen bieden. Sterker nog, wij hebben al een businessplannetje klaar. Kijk er maar eens naar.'

Leidt dat tot andere type initiatieven als nu met De Thomashuizen, De Herbergier en dergelijke?

'Dat is geen 'a right to challenge' waarbij er anderen worden uitgedrukt. In Engeland kunnen bewoners dure welzijnsinstellingen er uit drukken omdat zij het efficiënter, goedkoper en beter kunnen en dichter bij bewoners staan. Minder anoniem. Dus dat is nog wel wat anders. Projecten als De Thomashuizen en De Herbergier, dat is een aanvulling op het bestaande aanbod en die springen in een gat in de markt.'

Bij veel welzijnsinstellingen zie je overigens ook al tal van voorbeelden waarbij organisaties zo aan het kantelen zijn al dat betaalde krachten alleen nog maar daar worden ingezet waar echte kennis van een bepaalde kracht voor nodig is. Waar je bij voorbeeld een agogische opleiding voor nodig hebt. Maar alles waar je geen agogische opleiding voor nodig hebt, maar dat ook iemand anders kan doen, en waar geen duur betaalde kracht voor nodig is, die ga je anders invullen.

'In het boek 'De affectieve burger' staat daarover ook een hoofdstuk op basis van veldwerk dat ik binnen het Wmo-project naar andere praktijken heb gedaan met Susanne Holgerveen. Dat was in Eindhoven en Dordrecht. Wij hebben daar juist naar projecten gekeken waarbij wordt beoogd de balans tussen professionals en vrijwilligers te verschuiven. Waarbij vrijwilligers meer gaan doen en professionals alleen een lichte ondersteunende rol van vrijwilligers hebben. Maar wat zie je nou? Dat nog steeds sterke professionals nodig blijven in die projecten en dat er gezocht wordt naar krachtige vrijwilligers. Dus een combi van sterke professionals en krachtige vrijwilligers. Want op het moment dat je zwakke vrijwilligers vindt, zoals ze dat zelf noemden, dan behoren die al vaak tot de doelgroep van de organisatie die zorg nodig heeft. In dit geval ging het om projecten in de dagopvang en de opvang en ondersteuning van multiprobleme gezinnen. Er wordt steeds meer gezocht naar hoe je vrijwilligers daarbij uitdrukkelijk een rol kan geven. Ook redenerend vanuit het idee 'het moet goedkoper' en 'professionals moeten minder gaan doen, want die zijn te duur'. Dat blijkt in de praktijk overigens heel moeilijk op gang te krijgen. Er zijn wel vrijwilligers te vinden, maar op een gegeven moment is dat reservoir ook op, zoals in Dordrecht. Zoals in het geval van de schuldhulpverlening. Ze hadden er dertig gevonden. Mensen die zelf eerder ook in de schuldhulpverlening hadden gewerkt en die nu gepensioneerd waren. En die zeiden 'Kom maar op'. Of jongeren die van school kwamen en geen baan konden vinden en die zeiden 'Dit is wel een leuke ervaringskans'. Maar zo gauw ze een

baan vonden waren ze weg. Logisch ook wel weer. Overigens maken vrijwilligers vaak nog wel onderscheid tussen zichzelf en de professional, ook al is het formele beleid zo dat dit onderscheid niet meer wordt gemaakt.'

We hadden het net over de verzorgingsstaat, de participatiestaat en over al die andere begrippen die aan de orde zijn geweest. Als je de ontwikkelingen nu probeert te definiëren en te duiden en daar een term voor probeert te vinden, wat is dan de verschuiving die optreedt?

'Wat je in ieder geval ziet, en dat is al eerder door Evelien Tonkens gemunt, is dat je een activerende verzorgingsstaat ziet. Waarbinnen actief burgerschap de munt is waarin we elkaar uitbetalen. Veel nadrukkelijker dan een verzorgingsstaat in de klassieke zin. Dus een verzorgingsstaat die via collectieve regelingen solidariteit tot stand brengt. Dat is er nog wel, maar het is sterk aan het afnemen. En het is niet iets dat de overheid aan het benadrukken is.'

En een activerende verzorgingsstaat is dan een betere term dan een participatiestaat?

'Vind ik wel. Nadeel van de term participatiestaat is dat het erop lijkt dat je vooral met de overheid mee moet participeren. Dat is wel vaak waar de overheid op stuurt. De overheid zoekt met name naar burgers die meewerken. Met de term 'activerende verzorgingsstaat' kan je het ook nog oneens zijn. Daar kan je ook nog een tegenmacht op organiseren. En er blijft nog iets van verzorging over. De term 'waarborgstaat' die je ook wel eens hoort vind ik al een veel ingewikkelder begrip. Daarmee zeg je dat je er als overheid helemaal niet meer over gaat. Dat je alleen nog maar een beetje ondersteunt. De term 'waarborgstaat' is wel prikkelend als begrip, maar het gaat er toch van uit dat er een enorme inzet mogelijk is vanuit de samenleving. Maar ik blijf toch ook altijd oog te houden voor de zeer kwetsbare mensen. Je ziet dan ook dat als daar geen structuur, begeleiding en professionele zorg voor is, dat ze dan keihard door de mazen van het vangnet vallen. In het boek *'De affectieve burger'* zitten prachtige voorbeelden van Loes Verplancke die heeft laten zien dat multiprobleemgezinnen die via de achter-de-voordeur-aanpak begeleidt worden. Dat gaat tegen de trend in. Dat gaat over professionals die heel veel inzet tonen op die gezinnen. Maar als die inzet er niet is, dan zorgen die gezinnen voor ontzettend veel problemen en kosten. En als je die professionele inzet dus wel hebt, dan is het efficiënter en goedkoper dan wanneer je hem niet hebt bij dat type van gezin. Want die zorgen voor zoveel gelazer. Dus je moet je op bepaalde plekken afvragen of je de professionele inzet wel zover moet terugdringen.'

Je ontzorgt niet bij dat soort gezinnen, maar je moet er juist meer zorg opzetten om maatschappelijke kosten te besparen wanneer je er geen zorg wordt geboden?

'Ja, inderdaad. Als dat soort gezinnen in aanmerking komt met heel veel instanties, dan zorgt de achter-de-voordeur-aanpak er voor dat heel veel instanties hun handen eraf van kunnen trekken. Want die professionals zorgen wel voor linkjes waar ze in hun ogen wel nodig zijn. Die hebben een soort integraal inzicht over wat er met die mensen aan de hand is, in plaats van een verkokerd inzicht.'

Als je nu naar dit soort vraagstukken kijkt, wat zijn nu voor jou interessante denkers die jou houvast geven om met dit soort vraagstukken om te gaan.

'Een van de mensen die mij de afgelopen tijd veel inspiratie heeft gegeven en die we ook in het boek *'De affectieve burger'* hebben gebruikt, ook om de term 'affectief burgerschap' te munten, is een Amerikaanse antropologe en die heet Andrea Muehlebach. Zij heeft in 2012 een boek geschreven en dat heet *'The Moral Neoliberal'*. Zij heeft onderzoek gedaan in noord Italië. Daar zie je al langer een trend waarbij dus heel veel beroep wordt gedaan op wat wij dan noemen affectief burgerschap. Zij heeft het overigens over 'ethisch burgerschap'. Dat vonden wij een ongelukkige term. Volgens haar wordt daar een heel groot beroep gedaan op gevoelens van mensen om voor anderen iets te willen

doen. Dat is een interessante onderzoekster. Een andere interessante onderzoekster is de sociologe Nina Eliasoph. Zij heeft het boek geschreven *'Making Volunteers. Civic Life after Welfare's End'* en dat gaat over hoe de overheid in Amerika, althans welzijnsinstellingen die door overheden worden gesubsidieerd, allerlei krankzinnige projecten ontwikkelen waarbij vrijwilligers zich even een tijdje committeren, maar waarbij enorm pervers gedrag ontstaat bij die vrijwilligers waardoor de mensen waar het echt om gaat, in dit geval jongeren uit kansloze groepen die huiswerkbegeleiding krijgen, daar gaan die vrijwilligers op een absurde manier mee om.'

Kan je een voorbeeld noemen en aangeven waarom dat dan komt?

'Dat heeft deels met die vrijwilligers te maken en hun egocentrisch gedrag, en deels met hoe die projecten zijn opgezet. Want die moeten constant laten zien dat ze resultaat boeken en scores. Elk jaar moeten ze opnieuw geld verwerven. En dat is daar extremer dan hier. Ze zijn daar dan een heleboel tijd mee kwijt. Om te laten zien hoe geweldig succesvol de projecten zijn. Maar ondertussen wordt er helemaal niet zo veel resultaat geboekt. Het is *'keeping up appearances'*. Ze organiseren tal van bijeenkomsten waarbij degenen die geld geven het idee krijgen dat het uitstekend gaat. Maar ondertussen gaat het helemaal niet zo geweldig. Want die vrijwilligers zijn destructief. Die ondermijnen zelfs die jongeren in hun gedrag. Zij heeft het dan ook over *'destructieve vrijwilligers'*. Het gaat om volwassenen die als vrijwilligers komen binnenrennen en aan *'cherry picking'* gaan doen. Die rennen naar de leukste jongeren waarvan ze weten dat wij met hen een leuke middag zullen gaan hebben, maar ondertussen worden degenen die het meeste hulp en ondersteuning nodig hebben, de jongeren die in de problemen zitten en moeilijk communiceren, die worden aan hun lot overgelaten. En de leukste kinderen die eigenlijk al best wel weten en kunnen, worden vervolgens door de vrijwilligers van hun huiswerk afgeleid in plaats van dat ze worden geholpen met hun huiswerk.'

Alleen het laaghangend fruit wordt dus gepakt?

'Het is zelfs nog een graadje erger. De ene week zit namelijk jij met de betreffende scholier om tafel, en de volgende week zitten ze met mij. En ik vind andere dingen in huiswerkbegeleiding belangrijker dan jij. Er is dus geen consistentie. Wat Eliasoph dus zag was dat kinderen zich gingen afzonderen in aparte ruimten om de vrijwilliger maar te ontlopen en hun huiswerk te kunnen maken. Dat heeft zij diepgravend etnografisch onderzocht bij een hele serie projecten en laat dit toch als een belangrijke trend zien. Het is een belangrijke vraag of we daar in Nederland ook naar toe gaan. Ik zie dit nog niet gebeuren. Maar het is niet uit te sluiten.'

Heeft dat misschien te maken met het feit dat Nederland toch een heel andere type samenleving is dan de Verenigde Staten van Amerika?

'Als wij dit soort projecten meer op een neoliberale basis gaan organiseren, nog veel meer op een marktmanier proberen neer te zetten, in een sfeer waarbij de assumptie is dat mensen onderling meer solidariteit vertonen, nou zou dat wel eens ingrijpende gevolgen kunnen hebben. Daar zou het op den duur ook naar toe kunnen gaan.'

Maar dat betekent dat je zo moet gaan invullen dat het individualisme, de participatiesamenleving, de meritocratie, sterker wordt benadrukt in de decentralisaties die eraan zitten te komen?

'Klopt, maar daar dan ook nog eens binnen een marktaanpak. Dat vrijwilligersorganisaties zich meer als een marktorganisatie moeten gaan gedragen om aan geld te komen. Dat ze moeten laten zien dat hun interventies effectief zijn of *'evidence based'*. Dan ga je allerlei voorwaarden stellen aan vrijwilligersorganisaties voor financiering. En dat de overheid nadrukkelijker in bepaalde richtingen wil gaan sturen met dat soort van organisaties.'

En dat is natuurlijk heel goed mogelijk nu gemeenten meer vrijheid krijgen om in hun gemeente zelf vast te stellen hoe ze de maatschappelijke ondersteuning wil gaan inrichten? Afhankelijk van de politieke verhoudingen in een gemeente kan het dus in de ene gemeente dus op die manier gaan en in een andere gemeente weer niet? Als gevolg van de bij de gemeenteraad liggen verantwoordelijkheid voor controle en verantwoording (het gemeentefonds verdubbeld door decentralisaties en de raad kan zelf aanvullende verantwoordingseisen aan de besteding van middelen eisen) is dat dus nog niet eens zo irreëel?

‘Zo’n mechanisme is denk ik helemaal niet gek. Aan marktpartijen worden sowieso al allerlei eisen over verantwoording en ‘evidence based’ werken gesteld. Heel veel welzijnsinstellingen moeten aantonen dat wat zij doen dat dit ‘evidence based’ is. Als zij niet kunnen aantonen dat zij geen aanpak hebben die ‘evidence based’ is, dan krijgen zij op den duur helemaal geen geld meer. Dan wordt gewoon een andere partij gezocht die wel een ‘evidence based’ methodiek ontwikkeld heeft. Als die vorm van denken gaat overslaan naar de verhoudingen tussen overheden en ‘civil society’ organisaties, wat op den lange duur niet ondenkbeeldig is gezien een aantal ontwikkelingen, dan kan je dit soort perverse gevolgen die Eliasoph in de Verenigde Staten van Amerika waarneemt, dan kan je op je klompen aanvoelen dat dit ook hier een rol gaat spelen. Alleen zover is het nog niet in Nederland.’

Het vraagt dus al nog wat van raadsleden als de partij die formeel een verantwoordelijkheid heeft op het gebied van controle en verantwoordelijkheid over de besteding van middelen, om te bewaken dat het niet die kant opgaat? Zie de opmerkingen van Kees Vendrik van de Algemene Rekenkamer dat lokale rekenkamers een belangrijke rol spelen op dit punt en daarmee al druk op uitbreiding van de controle heeft uitgeoefend.

‘Het zou heel goed kunnen. Maar vraagt dus ook wat van beleidsmakers, bestuurders en ambtenaren, die vorm moeten geven aan beleid en daaraan uitvoering moeten geven, om te bewaken dat dit soort perverse ontwikkelingen zich niet voordoen. Nogmaals, dat is nu nog niet gaande. Maar zodra er meer middelen naar gemeente toe gaan en er een grotere verantwoordelijkheid bij lokale overheden komt te liggen, sluit ik dat niet uit. Het marktdenken kom je nog op heel veel plekken bij gemeenten tegen. Degenen die nu zeggen dat we dat ‘New Public Management’ wel hebben gehad, dat die fase wel voorbij is, het zit er in de praktijk nu nog vol mee. Er zijn nog zoveel mensen, managers, bij de overheid die nog wel in dat soort termen denken. Op het moment dat je dat soort denken gaat toepassen op ‘civil society’ organisaties, dan denk ik dat je aan het begin van het einde aan het bewerkstelligen bent. Want dan ga je een wezensvreemd element, dat al vaak bij het vermarkten niet gewerkt, dan ga je een soort verantwoordingsdynamiek proberen te passen en in gang brengen in een sfeer die daar helemaal niet bij past. Dan kan je dat soort perverse ontwikkelingen krijgen zoals Eliasoph heeft aangetoond en een donker toekomstbeeld voor de langere termijn zou kunnen zijn voor Nederlandse beleidsmakers.’

Heb je nog andere interessante denkers die je hebben geïnspireerd?

‘Willem Tommel is met ‘Gulzig bestuur’, zijn inaugurele rede die hij uitsprak bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar beleids- en bestuurswetenschappen aan de Vrije Universiteit op 17 september 2009, natuurlijk wel interessant. Die wijst ook op de perverse kanten van de overheid als je te ver doorschiet in het beroep dat je op burgers doet. Maar hij is uitdrukkelijk Foucaultiaans georiënteerd. Hij gaat er wel vanuit dat er via de overheid een vorm van oneigenlijke machtsuitoefening plaatsvindt. Het zou kunnen, maar het bij de uitoefening van allerlei praktijken niet zo te zijn. Het gaat er toch vanuit dat vanuit de overheid een zekere disciplinerende van burgers optreedt aan de hand van bepaalde, van wat Foucault dan noemt ‘governmentality’, een bepaalde rationaliteit die zich bij de overheid ontwikkeld. Hoewel wij gebruiken die termen niet in ons boek en wij denken niet per se langs die lijnen, maar je zou ons boek als je de inleiding en de conclusie achter elkaar leest wel toch

enigszins een onrustbarend gevoel kunnen krijgen. Wij waarschuwen wel dat het niet die kant op gaat.'

Zoals ik ook met Albert Jan Kruijer concludeerde, zit die 'governmentality' er nog te veel te sterk in en zou je eerder naar een vorm van 'civility' toe moeten?

'Ja, mee eens. Albert Jan Kruijer vind ik overigens ook wel een van de interessante mensen in Nederland op dit terrein. De meeste mensen die in Nederland met de verzorgingsstaat bezig zijn, die denken en zijn toch vooral bezig met keurig onderzoek naar collectieve voorzieningen en hoe die in elkaar zitten. Ontzettend interessant. Maar het onderzoek gaat bijna allemaal over specifieke voorzieningen. Dat is ook belangrijk, maar het gaat nog allemaal uit van de collectiviteit van de verzorgingsstaat en hoe we die organiseren. Men kijkt wat minder naar de nieuw opkomende ontwikkelingen in de verzorgingsstaat. Met ons boek *'De affectieve burger'* hebben we daar nu behoorlijk de vinger opgelegd, denken wij.'

Nu zitten we veel meer in een netwerksamenleving, zoals ook uit het interview met John Beckers naar voren komt. Dat feit alleen al heeft consequenties over hoe je organisatie wordt ingericht en heeft ook consequenties voor de verhouding en relatie met het bestuur van een gemeente.

'Overheden nemen nog steeds zeer belangrijke beslissingen. Zelfs in het werk van Maarten Hajer, die geweldig mooie dingen geschreven heeft over *'governance'*. Bijvoorbeeld het boek *'The Authoritative Governance'* uit 2009. Dat is een geweldig goed boek. Hij die laat zien hoe horizontaal de verhoudingen tussen overheden en andere organisaties in de samenleving zijn geworden. En hij zegt dat er altijd wel ergens een verticaal moment optreedt. Want er moet uiteindelijk besloten worden. En vaak is het toch de overheid die besluit. Het is een geweldig mooi boek waardoor je de brede context waarbinnen overheden fungeren, de bredere *'governance'* context, in ook nog eens een zeer gemiddeld samenleving. Geweldig goed diep doordacht boek. Met name de eerste hoofdstukken. Die zijn heel erg conceptueel, maar de kernvraag die hij eigenlijk stelt is 'hoe kom je nu als overheid op een gezaghebbende manier tot allocatie van waarden'. De klassieke definitie van politiek is 'een gezaghebbende allocatie van waarden'. De vraag is dus hoe breng je dat nu teweeg in een situatie waarin er sprake is van *'governance'* en dus niet van *'government'*. En waarin ook nog eens de media een enorme impact hebben op alles wat in het publieke domein gebeurt. Die twee bewegingen brengt hij als het ware met elkaar samen en hij stelt er vervolgens allerlei vragen over. Meer vanuit de bestuurskundige invalshoek. Het boek geeft een hele goede aanzet om na te denken over de collectieve verhoudingen binnen de verzorgingsstaat. Er zitten verder ook allerlei casestudies in waarmee hij zijn algemenere theorie verder illustreert. Een uiting van het denken in dat het boek vind je ook terug in de publicatie *'De energieke samenleving'* die hij vanuit het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) heeft geschreven. Maar het eerste boek gaat veel verder en veel dieper. Voor het snappen van beleidsconflicten is het zeer nuttig.'

Dave van Ooijen is werkzaam bij Platform31, een kennisinstituut voor stad en regio. Platform31 is in 2012 ontstaan door fusie van Nicis Institute, KEI, SEV en Nirov.